

УДК 327 (476)

ПОЛІТИКА НЕЙТРАЛІТЕТУ ЯК МОДЕЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

Тарас Польовий

*Національний університет «Львівська політехніка»,
пл. Святого Юра, 1, м. Львів, Україна, тел. 0990686155,
e-mail: taraspolo@gmail.com*

Належне місце відведено дослідженню білоруського нейтралітету, який з початку незалежності Республіки Білорусь став офіційною державною доктриною. Визначено, що в Білорусі склалася своя інтерпретація поняття «нейтралітет». На відміну від класичного розуміння нейтральної політики, білоруський нейтралітет виступав як інструмент формування міжнародної і політичної ідентичності країни, а з іншого боку – як запорука національної безпеки держави. Зазначено, що попри відмову від нейтралітету і приєднання до ОДКБ в зовнішньополітичній діяльності Республіки Білорусь зберігаються виражені елементи нейтралітету.

Ключові слова: Республіка Білорусь; політика нейтралітету; С. Шушкевич; національна безпека; Російська Федерація; О. Лукашенко.

Активне осмислення пріоритетів внутрішньої і зовнішньої політики Білорусі розпочалося ще до формального міжнародного визнання молоді держави. Починаючи з кінця 1980-х років, у БРСР проводилася діяльність, зорієнтована на визначення найперспективніших напрямків зовнішньої політики, створення ефективних механізмів реалізації національних інтересів за кордоном [17, с. 33]. Так, ще 1988–1989 рр. громадсько-політичне об'єднання «Білоруський народний фронт» у своїх програмних документах порушувало питання, що стосувалися зовнішньополітичного спрямування. Передусім йшлося про набуття суверенітету БРСР, включаючи можливість реальної, а не формальної участі у міжнародних процесах, а також декларувались положення про перетворення Білорусі в нейтральну, а разом з тим і без'ядерну державу [14, с. 9].

Продовжуючи так званий «парад суверенітетів», 27 липня 1990 р. слідом за парламентами більшості радянських республік Верховна Рада Білоруської РСР ухвалила Декларацію про державний суверенітет. Поряд із формулюваннями про «незалежність республіки в зовнішніх відносинах», у документі також було вміщено положення про прагнення перетворити БРСР на без'ядерну державу, яка в зовнішніх відносинах опиратиметься на політику нейтралітету [6].

Логічним продовженням процесу виходу на міжнародну арену став виступ міністра закордонних справ Республіки Білорусь П. Кравченка на 46-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 26 жовтня 1991 р. У ході фактично першої міжнародної презентації держави він окреслив основні напрямки і пріоритети зовнішньої політики Білорусі. Зокрема, в доповіді йшлося про досягнення Білоруссю реальної незалежності, перетворення молоді республіки на без'ядерну і нейтральну державу [5].

Доволі швидкому міжнародному визнанню Республіки Білорусь сприяв цілий ряд факторів, серед них: проголошення нейтралітету як наріжного каменя здійснення своєї зовнішньої політики, відмова від ядерної зброї та поступове скорочення чисельності збройних сил, відсутність прикордонних конфліктів із сусідами, участь БРСР в роботі ООН у статусі однієї із країн-засновниць організації. Усе зазначене позиціонувало Білорусь в очах світової громадськості як мирну, нейтральну країну, що прагне вести конструктивний діалог з державами світу.

Основні зовнішньополітичні пріоритети білоруського МЗС в довгостроковій перспективі були сформульовані 1992 р. Їх було викладено в довідкових матеріалах, підготовлених до розгляду діяльності МЗС на засіданні Президії Верховної Ради в 1993 р. В документі з-поміж іншого зазначалося про:

- перетворення Республіки Білорусь у нейтральну без'ядерну державу;
- забезпечення військової, політичної, економічної і екологічної безпеки як умови налагодження повноцінного міжнародного співробітництва [16, с. 78–79].

Паралельно із процесами визнання Республіки Білорусь світовою спільнотою, у державі на початку 1990-х років тривала жвава дискусія з приводу пріоритетних напрямків зовнішньополітичної активності. З метою визначення зовнішньополітичних вподобань громадян Білорусі, в жовтні 1992 р. білоруська соціологічна служба «Общественное мнение» провела серед громадян Білорусі соціологічне опитування. Відповідаючи на питання інтерв'юєрів «Яку дорогу повинна вибрати Білорусь?», білоруси висловлювалися у такий спосіб:

- за домагання перетворити СНД у новий союз висловились 25, 6 % респондентів;
- за створення союзу із Росією виступило 21,5 % опитаних;
- 8,4 % опитаних підтримали ідею створення Балто-Чорноморського союзу;
- курс на нейтралітет білоруської держави підтримали 24 %;
- 17 % респондентів не змогли відповісти на запитання [8, с. 34–35].

У перші роки незалежності найбільшої популярності набула ідея нейтрального статусу Республіки Білорусь. Прихильниками нейтралітету виступали, зокрема, Голова Верховної Ради С. Шушкевич та міністр закордонних справ П. Кравченко. Крім офіційних заяв і декларацій, що стосувалися нейтралітету, в цьому напрямку вже були здійснені перші реальні кроки: відбулося скорочення чисельності збройних сил, втілювалися ініціативи, спрямовані на створення в Центральній і Східній Європі без'ядерної зони [13, с. 79].

Отож, першою офіційною зовнішньополітичною доктриною Республіки Білорусь стала доктрина нейтралітету. Білорусь не була єдиною державою на пострадянському просторі, яка дотримувалася політики нейтралітету. Однак, у випадку Білорусі, ця політика мала низку особливостей. Попри те, що суть білоруського нейтралітету не пояснювалась громадськості, він в цілому був схвалений суспільством [18]. Крім того, на думку білоруського дослідника В. Улаховича, нейтралітет кожен політик трактував відповідно до свого

політичного розуміння, так що це була не матриця, а теза, ідея, яку можна було розвивати в усіх напрямках [15, с. 107]. Ми схильні поділяти думку українського дослідника Р. Крета, що «білоруський нейтралітет був шляхом до самовизначення, а не застиглою формулою, в яку укладалася б новонароджена білоруська державність. Тому він і не витримав зіткнення з реальною політикою» [10, с. 45]. Відтак, можна припустити, що концепція нейтралітету була спробою білоруської влади зайняти вичікувальну позицію, а не далекоглядним стратегічним рішенням.

Розпад Радянського Союзу та *Організації Варшавського договору* (ОВД) цілком змінили стратегічний баланс сил у регіоні. Стара система безпеки була ліквідована. Тому для Білорусі, як і для інших держав СНД, постала проблема розробки стратегії національної безпеки і захисту свого суверенітету: 16 грудня 1992 р. Верховна Рада Республіки Білорусь затвердила військову доктрину. Документом передбачалося, що кількість військовослужбовців Збройних сил Республіки Білорусь до 1995 р. повинна становити 100 тис. осіб, тобто 1% від загальної кількості населення країни [11]. Доктрина відповідала прагненню Білорусі до нейтралітету і ведення самостійної зовнішньої політики, юридично оформила наміри скорочення збройних сил. Крім того, декларувалася відсутність у молодій республіці будь-яких потенційних ворогів [16, с. 77].

Способом знайти нові організаційні форми військово-політичного співробітництва на пострадянському просторі стало підписання в Ташкенті, 15 травня 1992 р. «Договору про колективну безпеку» (ДКБ). Спершу під документом поставили свій підпис представники шести країн СНД (Вірменії, Казахстану, Киргизії, Росії, Таджикистану та Узбекистану). Білорусь, поряд із Азербайджаном і Грузією, зайняла вичікувальну позицію. Першочергово білоруська сторона відмовлялася підписувати договір, посилаючись на неузгодженість такого кроку із політикою нейтралітету в зовнішніх відносинах. Крім того, на думку білоруського дослідника В. Шадурського, відкладення підписання Республікою Білорусь «Договору про колективну безпеку» було наслідком суперництва між різними гілками влади з приводу визначення пріоритетів у зовнішньополітичному, а разом з тим і безпековому вимірах [17, с. 34].

У цей час посилювалась конфронтація між прем'єр-міністром В. Кебичем, який відстоював вступ Республіки Білорусь до ОДКБ, і основним поборником курсу на нейтралітет С. Шушкевичем. Після тривалих дискусій 9 квітня 1993 р. Верховна Рада Білорусі все ж проголосувала за приєднання держави до ОДКБ. У постанові містилося доручення голові ВР Республіки Білорусь підписати «Договір про колективну безпеку» із застереженням, що війська Білорусі не можуть бути послані за її межі без згоди білоруського парламенту [4]. Намагаючись уповільнити ратифікацію підписаного документа, С. Шушкевич виступив із ініціативою щодо проведення республіканського референдуму стосовно питання «Чи підтримуєте Ви нейтралітет Республіки Білорусь, який передбачає відмову від вступу Республіки Білорусь в будь-які військово-політичні союзи з іншими державами або їх об'єднаннями?» У випадку, якщо

більшість проголосує проти нейтралітету, глава парламенту мав намір подати у відставку. Також С. Шушкевич запропонував звернутися до Литви, Латвії, Естонії, Польщі, Румунії, Молдови, України та інших країн із закликом проголосити нейтралітет і створити пояс нейтральних держав у Європі. Це, на думку глави білоруського парламенту, і стало б гарантією національної безпеки країни [4]. Відмовившись у такий спосіб від нейтралітету, білоруське керівництво віддало перевагу системі колективної безпеки, створеної в рамках СНД.

Незважаючи на те, що доктрина нейтралітету не знайшла своєї практичної реалізації, вже в часи правління О. Лукашенка елементи нейтралітету періодично з'являлися у риторичі офіційного Мінська. Білоруська сторона офіційно проголошує прагнення до набуття нейтрального статусу [9]. Виступаючи на Міжнародній конференції «Політика нейтралітету: міжнародна співпраця в ім'я миру, безпеки і розвитку» в Ашхабаді, О. Лукашенко відзначив про співзвучність своєї політики із політикою Туркменістану – єдиної на просторі колишнього СРСР нейтральної держави: «По суті, наша багатовекторність у зовнішній політиці на кшталт турменському нейтралітету» [12]. Однак сам факт існування тісного військово-політичного союзу з Росією до певної міри протирічив розмовам про реальний нейтралітет. Доволі складно говорити про нейтралітет чи прагнення до нейтралітету і з огляду на розміщення у Білорусі російських військових об'єктів: радіолокаційна станція «Волга» (Ганцевічі) – входить до складу системи попередження про ракетний напад. Відповідно до угоди, підписаної ще в 1995 р., станція передана російській стороні в користування на 25 років (до 2020 року); 43-й вузол зв'язку ВМФ Росії (Вілейка) – забезпечує зв'язок в діапазоні наддовгих хвиль головного штабу ВМФ Росії з атомними підводними човнами, що несуть бойове чергування в водах Атлантичного, Індійського і Тихого океанів. З іншого ж боку, з юридичної точки зору, вказані об'єкти не є іноземними військовими базами і є власністю Білорусі, яку, відповідно, російська сторона тільки орендує [1], що не суперечить курсу на нейтралітет, однак, з огляду на український досвід, цілком може загрожувати безпеці регіону загалом та національній безпеці Білорусі зокрема.

Новим витком в історії білоруської нейтральності стала російсько-грузинська війна 2008 р. Політика дистанціювання білоруської влади від дій Москви вилилася у відмову визнання незалежності Абхазії і Південної Осетії. Позиція Білорусі в даному випадку відобразила суть білоруського нейтралітету, що проявляється у показовому відмежуванні від Росії у принципових питаннях та прояві самостійної незалежної позиції. Паралельно таким жестом білоруське керівництво, демонструючи принциповість, подавало недвозначні сигнали для західного зовнішньополітичного напрямку, який традиційно активізувався при погіршенні відносин між Мінськом та Москвою задля отримання імовірних політичних дивідендів. Крім того, прагнення Білорусі до нейтралітету негативно трактується Росією як імовірне прикриття дрейфу Білорусі у західному напрямку [2].

Проявом політики нейтралітету можна вважати також факт надання 2010 р. політичного притулку президенту Киргизстану К. Бакієву, що не могло позитивно відобразитися ні на стосунках із Заходом, ні з Росією. Такий факт, натомість, вказує на дотримання Мінськом нейтралітету й у тих випадках і ситуаціях, в яких він не може отримати миттєву вигоду від цього [2] і є виявом певної принциповості і політичної волі білоруських властей.

Позиція, яку зайняло білоруське керівництво у російсько-українському конфлікті, а також посередництво офіційного Мінська в мирному урегулюванні протистояння, цілком відповідає духу нейтралітету. Це посприяло закріпленню за білоруським президентом іміджу посередника та миротворця між сторонами конфлікту. Крім того, в результаті агресивної політики РФ відносно України зросло усвідомлення білоруським керівництвом залежності і загрози національній безпеці Білорусі [3]. Прикладом цього можна вважати внесення білоруськими законодавцями поправок до закону «Про воєнний стан», які передбачають введення воєнного стану в разі появи на території країни озброєних банд, іррегулярних сил, найманців або підрозділів регулярних військ [7], та як результат – закріплення за Білоруссю статусу регіонального донора безпеки і стабільності у контексті війни Росії проти України та протистояння на цьому фоні Росії і Заходу.

Дещо контрастно на такому тлі виглядають розмови про імовірне розміщення на території Білорусі російської авіаційної бази. Розміщення російського військового об'єкта загрожує втягненням Білорусі у протистояння із Заходом і в українському питанні поставить під сумнів нейтралітет Білорусі, який останнім часом приносить Білорусі зовнішньополітичні та економічні дивіденди як із Заходу, так і зі Сходу [1]. Не на користь білоруського нейтралітету свідчить факт проведення спільних російсько-білоруських навчань «Захід-2017». Факт членства Білорусі в ОДКБ та наявність союзних обов'язків перед Росією практично унеможливує розмови про реальний нейтралітет. Беручи до уваги геополітичне розташування Білорусі та зростаючу мілітаризацію регіону, складно розраховувати на появу тут у найближчому майбутньому повноцінно нейтральної держави.

Малоімовірним варіантом розвитку подій, на наш погляд, є обговорюваний сценарій так званої «фінляндизації» Білорусі, тобто така модель нейтралітету, згідно з якою зовнішньополітична діяльність Білорусі повинна узгоджуватися і враховувати інтереси РФ. У Кремлі більшою мірою зацікавлені у внутрішньополітичній стабільності Білорусі, оскільки консервація сучасного політичного режиму унеможливує суттєвий прорив у відносинах із Заходом і, відповідно, зникає необхідність коригувати зовнішню політику. Відтак, у збереженні білоруської стабільності сьогодні зацікавлені усі гравці в регіоні, що дає можливість владі Білорусі зберігати status quo.

Таким чином, закріплене в конституції прагнення до нейтралітету а також прагнення білоруського керівництва вести багатовекторну політику дає підстави говорити про так званий багатовекторний нейтралітет. Відтак, ситуативне застосування принципу нейтралітету в умовах відсутності однозначно

сформульованої зовнішньополітичної стратегії забезпечує гнучкість білоруської зовнішньополітичної лінії та можливість маневру виходячи із національних інтересів держави. Тому з певною умовністю можна стверджувати, що у зовнішньополітичній діяльності білоруської влади та у політиці національної безпеки Республіки Білорусь присутні елементи нейтралітету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Беларусь, стремящаяся к нейтралитету [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nmnby.eu/news/analytics/5977.html>
2. Богдан С. Элементы нейтралитету ў беларускай знешняй палітыцы і палітыцы нацыянальнай бяспекі [Электронны рэсурс] / С. Богдан, Г. Ісаеў. – Рэжым доступу : <https://belarusdigest.com/papers/belarusneutrality-by.pdf>
3. В Беларуси вступил в силу закон против «зеленых человечков» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.unian.net/world/1038967-v-belarusi-vstupil-v-silu-zakon-protiv-zelenyih-chelovechkov.html>
4. Верховный Совет Беларуси решил присоединиться к договору [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kommersant.ru/doc/44728>
5. Выступление министра иностранных дел Рэспублікі Беларусь на 46 сесіі Генеральнай Асамблеі ААН. – Мінск, 1991. – 15 с.
6. Декларация Верховного Совета Республики Беларусь «О государственном суверенитете Республики Беларусь» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=V09000193>
7. Закон Республики Беларусь 10 января 2015 г. № 244-З «О внесении изменений и дополнений в некоторые законы Республики Беларусь по вопросам военного положения». [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pravo.by/document/?guid=12551&p0=H11500244&p1=1>.
8. Какой мы видим нашу Беларусь : сборник / Гуманитар. экон. негос. ин-т, Бел. социол. служба «Обществ. Мнение». – Минск, 1996. – 86 с.
9. Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnyedokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus/>.
10. Крет Р. Концепція нейтралітету у зовнішній політиці Білорусі / Р. Крет // Грані : науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2009. – № 4. – С. 43–45.
11. Постановление Верховного Совета Республики Беларусь о введении в действие Военной доктрины Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic62/text726.htm>.
12. Президент: Категоричность, с которой нам навязывают модели развития, не лучше религиозного фанатизма [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://news.tut.by/politics/476725.html>
13. Санников А. Безъядерное пространство в центре Европы как фактор стабильности / А. Санников // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 1996. – № 1. – С. 79–81.
14. Снапкоўскі У. Знешняя палітыка Рэспублікі Беларусь / У. Снапкоўскі. – Мінск : БДУ, 2007. – С. 174.
15. Улахович В. Концептуальные подходы во внешней политике Республики Беларусь (1991–2002) / В. Улахович // Евгора. – 2003. – 1(6). – С. 99–116.
16. Улахович В. Формирование основ внешней политики Республики Беларусь (1991–2005 гг.) / В. Улахович. – Минск : Харвест, 2009. – 352 с.

17. Шадурский В. Внешняя политика Республики Беларусь: поиск оптимальной модели / В. Шадурский // Белорусский государственный университет // Труды факультета международных отношений: научный сб. – 2011. – Вып. II. – С. 33–39.

18. Latypov U. Belorussian Neutrality as a Factor Of National And European Security. NATO Institutional Democratic Institutions Research Fellowships (1994–1996) / U. Latypov [Electronic resource]. – Minsk, Belarus, 1996. – Available at : <http://www.nato.int/acad/fellow/94-96/latypov/04.htm>.

Стаття надійшла до редколегії 10.10.2017

Прийнята до друку 23.10.2017

NEUTRALITY POLICY AS AN MODEL OF NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF BELARUS

Taras Polovyi

*Lviv Polytechnic National University,
1, Svyatyi Yurii sq., Lviv, Ukraine, tel. 0990686155,
e-mail: taraspolo@gmail.com*

The significant part of the article is devoted to research of Belarusian neutrality that from the beginning of Republic of Belarus' independence became an official state doctrine. It is determined that Belarus has its own interpretation of the notion of «neutrality». In contrast to the classical understanding of neutral politics, Belarusian neutrality served as an instrument for the formation of the international and political identity of the country, and, on the other hand, as a pledge of national safety. It is marked that despite neutrality abandonment and accession to the CSTO, distinct elements of neutrality are preserved in foreign policy activity of Republic of Belarus.

Key words: Republic of Belarus; neutrality policy; S. Shushkevich; national security; Russian Federation; O. Lukashenko.